Právní etika

Tomáš Sobek a kolektiv

Leges

Vzor citace:
SOBEK, T. a kolektiv. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, 464 s. ISBN 978-80-7502-333-9.

Recenzenti:
prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.
doc. Mgr. Marek Káčer, PhD.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Sobek, Tomáš
Právní etika / Tomáš Sobek a kolektiv. -- Vydání první. -- Praha : Leges, 2019. -- 466 stran. -- (Teoretik)
Anglické resumé
ISBN 978-80-7502-333-9

17:34 * (048.8:082)
- právní etika
- kolektivní monografie

17 - Etika. Morální filozofie [5]

Tato publikace vznikla díky finanční podpoře Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2019 jako svou 534. publikaci.
Edice Teoretik
Vydání první
Návrh obálky Michaela Vydrová
Redakce Jarmila Vohralíková
Sazba PhDr. Josef Ženka st.
Tisk PBtisk, a. s., Příbram

www.knihyleges.cz

© Tomáš Sobek a kolektiv, 2019
ISBN 978-80-7502-333-9

Obsah

Autoři kapitol		**6**
Předmluva	**Praktická úvaha nad tématem vztahu morálky a práva a potřebou profesní etiky**	**7**
Kapitola I.	**Mezi etikou a teorií práva**	**11**
Kapitola II.	**Etika svobody**	**37**
Kapitola III.	**Etika ctnosti**	**81**
Kapitola IV.	**Kantovská etika**	**95**
Kapitola V.	**Etika přirozeného práva**	**123**
Kapitola VI.	**Etika lidských práv**	**141**
Kapitola VII.	**Etika lidské důstojnosti**	**159**
Kapitola VIII.	**Etika soudců**	**195**
Kapitola IX.	**Etika advokátů a notářů**	**221**
Kapitola X.	**Etika státních zástupců**	**237**
Kapitola XI.	**Etika soudních exekutorů**	**271**
Kapitola XII.	**Právnická etika a média**	**311**
Kapitola XIII.	**Profesní etika v právnickém vzdělávání**	**335**
Kapitola XIV.	**Etika vědecké práce**	**353**
Kapitola XV.	**Normatívny status profesijnej etiky**	**373**
Kapitola XVI.	**Potřebujeme etické kodexy?**	**401**
Seznam použitých zdrojů		**423**
Summary		**457**
Contents		**459**
Rejstřík		**461**

Autoři kapitol

Předmluva	Kateřina Šimáčková
Kapitola I.	Úvod: Mezi etikou a teorií práva – Tomáš Sobek
Kapitola II.	Etika svobody – Tomáš Sobek
Kapitola III.	Etika ctnosti – Petr Dostalík
Kapitola IV.	Kantovská etika – John A. Gealfow
Kapitola V.	Etika přirozeného práva – Petr Osina
Kapitola VI.	Etika lidských práv – Martin Hapla
Kapitola VII.	Etika lidské důstojnosti – Olga Rosenkranzová
Kapitola VIII.	Etika soudců – Martin Kopa
Kapitola IX.	Etika advokátů a notářů – Stanislav Balík
Kapitola X.	Etika státních zástupců – Jan Lata
Kapitola XI.	Etika soudních exekutorů – Jan Kober
Kapitola XII.	Právnická etika a média – Markéta Štěpaníková
Kapitola XIII.	Profesní etika v právnickém vzdělávání – Maxim Tomoszek
Kapitola XIV.	Etika vědecké práce – Miloš Večeřa
Kapitola XV.	Normatívny status profesijnej etiky – Peter Čuroš
Kapitola XVI.	Potřebujeme etické kodexy? – Tomáš Friedel

Kapitola IV.
Kantovská etika

Etické názory se vždy určitým způsobem projeví v podobě právního řádu a jeho pravidel. Demokratický zákonodárce není tvořený samozvanou intelektuální elitou, ale volenými zástupci lidu, přičemž nemáme dobrý důvod si myslet, že morální názory poslanců a senátorů se systematicky odchylují od morálních názorů jejich voličů. Představa o tom, co je správné, se pak přenáší i do konstrukcí právních norem. Takto se v podobě legislativy zhmotňují mnohé etické principy. Nejinak je to s kantovskou etikou. Při našem běžném uvažování své etické názory ovšem nepřiřazujeme ke konkrétnímu etickému systému. Role různých etických systémů tak v tomto smyslu slouží pouze k deskripci a kategorizaci etického názoru. Proto do právních norem nejsou převáděny celé etické systémy, ovšem různé právní instituty podle jejich konkrétního nastavení můžeme v některých případech více a v některých případech méně vysvětlit podle jednoho či více typů uvažování, které k přijetí současné podoby právních norem vedlo.

Většina právního řádu je vysvětlitelná z pozic vícero etických systémů. Etické systémy jako utilitarismus, kantovská etika či etika ctností si ovšem zpravidla pamatujeme právě podle případů, ve kterých se odpovědi různých etických systémů liší. Důvodem pro užívání těchto příkladů je přitom didaktika – mnohé z používaných příkladů jsou hypotetické, umělé a v reálném životě nepravděpodobné.

Cílem této kapitoly je v základních obrysech představit etickou teorii Immanuela Kanta, pro jejíž označení se vžilo krátké označení kantovská etika. Sousloví „kantovská etika" se ovšem používá v širším smyslu než pouze jako „etika Immanuela Kanta". Řadí se k ní kupříkladu i Rawlsova teorie spravedlnosti už jen proto, že je inspirovaná kategorickým imperativem. V další části kapitoly se budeme zabývat těmi částmi právního řádu, ve kterých se kantovská etika projevuje – a to ať už tak, že se jedná o jeden z etických systémů, které jsou schopné takovou podobu právní úpravy vysvětlit, anebo tak, že kantovská etika je schopná jako jediná podobu právních norem vysvětlit, protože ostatní etické teorie by poskytovaly odpovědi jiné.

4.1
Vymezení kantovské etiky

Připomeňme si na tomto místě vymezení kantovské etiky a její zařazení do systému etických teorií, jež bylo nastíněno již v první kapitole. Základní dělení etických systémů je na etiky konsekvencialistické a deontologické. Deontologické teorie, do kterých kantovská etika spadá, se obvykle vysvětlují právě v protikladu k etikám konsekvencialistickým. Jak naznačuje již jejich název, konsekvencialistické etiky posuzují správnost jednání v závislosti na jeho následcích (tj. konsekvencích). Typickým zástupcem konsekvencialistických etik je utilitaristická etika, jejímž základním pojmem je užitek. Správné jednání je takové, které přinese nejvyšší užitek největšímu množství lidí.[419] Deontologické teorie jsou založeny na něčem jiném. Pro ně pouhý fakt příznivých následků daného jednání ještě nezakládá morální správnost tohoto jednání. Správnost rozhodnutí se totiž posuzuje i podle jiných kritérií. Je opět velké množství deontologických teorií – konkrétní kritéria, která se mají zohledňovat, má tak každá z těchto teorií svá – typicky se zabývají úmyslem, autonomií vůle jedince či jeho důstojností.[420] V této kapitole se budeme zabývat pouze jednou z těchto teorií – a to kantovskou etikou.

Jako základní pojem kantovské etiky je často zdůrazňovaný pojem kategorického imperativu.[421] Kategorický imperativ se používá k ověření morálního statusu pravidel v právním řádu (tedy v pozitivním právu). Pokud pravidla splňují ověření kategorickým imperativem, pak je právo z morálního hlediska takové, jaké má být. Pokud ne, mělo by být změněno.[422] Tento text se ale bude věnovat výkladu jiného pojmu Kantovy etiky: až přespříliš obecně znějícímu, přesto velmi konkrétnímu a zdůvodněnému pojmu **obecného právního principu** (Kant v němčině používá slovní spojení „*Allgemeines Rechtsprinzip*“, v angličtině je pak zaužívaný pojem „*Universal Principle of Right*“).[423] Zatímco kategorický imperativ slouží k hodnocení normativní

419 SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 502.

420 Tamtéž, s. 518.

421 KANT, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (1785). AA, IV. s. 421.

422 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 2.

423 WEINRIB, Ernest J. *The Idea of Private Law*. 2. vydání, 2012, Oxford: Oxford University Press, s. 98.

platnosti pravidla, obecný právní princip má v Kantově etice roli jinou – je požadavkem svobody člověka. Zahrnuje právo člověka být svým vlastním pánem.[424] To je možné dát do kontrastu s konsekvencialistickými etickými teoriemi, např. utilitarismem, jejichž je Kant kritikem. Pro Kanta je totiž obecný právní princip a svoboda prvkem neinstrumentálním. Svoboda má pro Kanta hodnotu sama o sobě, není pouze účelem k jiné hodnotě, kupříkladu k maximalizování užitku pro co nejvyšší množství lidí jako v utilitarismu. Stejné odmítání instrumentalismu je u Kanta typické i pro právní pravidla a instituce jako takové.[425] To znamená, že Kant by odmítl otázku, k čemu je dobrá svoboda. Na rozdíl od utilitaristy Milla, který by takovou otázku přijal a odpověděl, že svoboda je dobrá proto, že v prostředí svobody lidé lépe prosperují (více užitku) než v prostředí nesvobody.

Soulad s právem je možný pouze pod tímto obecným právním principem, na základě kterého člověk nikdy nesmí být použit jako pouhý prostředek k dosažení cílů ostatních. Pro Kanta je jednání správné, pokud může existovat společně se stejnou svobodou všech ostatních v souladu s obecným principem. Pro Kanta existuje jedno jediné základní a vrozené právo – a to je právo na svobodu.[426] Svobodu Kant přitom definuje jako nezávislost na volbách ostatních.[427] Právě nezávislost totiž garantuje stejnou svobodu, takže žádný člověk není objektem voleb ostatních. Činy ostatních nás někdy omezují v tom, co chceme dělat my. Někdo mě může předběhnout a koupit poslední krabici mléka v obchodě. To ovšem není v rozporu s mojí svobodou, protože tímto není zasaženo do práva k užití mých sil k následování vlastních cílů a stanovování účelů. Obecný právní princip je tak na jednu stranu garancí svobody, na druhou stranu je také limitem svobody – svoboda jednotlivce je omezena svobodou ostatních. To samo o sobě není nijak novátorská myšlenka. Na této myšlence ovšem dále Kant staví celý svůj velmi důmyslný a komplexní etický systém.

Kant svobodu chápe skrze možnost sledovat své účely. Pro Kanta má každý člověk svou účelnost.[428] Nezávislost je pak statusem osoby ve vztahu

[424] RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 7.

[425] Tamtéž, s. 10.

[426] Tamtéž, s. 35.

[427] Tamtéž, s. 13.

[428] Slovo účelnost používám pro nedostatek jiných slov v českém jazyce pro překlad slova „*purposiveness*", které používá ve své analýze Arthur Ripstein – Kant pak operuje s německým termínem „*Zweckmässigkeit*". Slovo účelnost známe jako právníci ze-

k ostatním osobám, na jejímž základě si může každý stanovovat své účely a má právo nebýt pouhým nástrojem v následování účelů ostatních.[429] Kant přejímá klasické římskoprávní dělení na osoby a věci. Osoba je schopná si stanovit svoje vlastní účely.[430] Věc je něco, co může být použito v následování cílů osoby, která tuto věc vlastní.[431] Podle Kanta se ve vlastnictví věci zrcadlí účelnost jejího vlastníka. Vlastník tedy vkládá věcem ve svém vlastnictví svoje účely. Pokud je tedy někým poškozena moje věc, jsem zbaven způsobů, jež jsem mohl použít k dosažení svých cílů. Pokud někdo přechází přes můj pozemek bez mého souhlasu, používá jej k dosažení cílů, které jsem si jako vlastník neurčil.[432] Zásahem do mých práv je to, že jsem zbaven možnosti rozhodnout o tom, jak bude věc používaná.[433] Vlastnické právo k věcem je tedy paralelou práva k vlastní osobě.[434]

Kantovo pojetí vlastnictví má svůj podklad v metafyzice a vyvozování z vyššího principu svobody.[435] Kant se tedy při zdůvodňování vlastnictví nevydává cestou ekonomické opodstatněnosti (k čemuž často tenduje utilitarismus a jiné konsekvencialistické teorie), tedy omezeností zdrojů a z toho vyplývající vzácnosti věcí.

Nezávislost na ostatních musí být vykládána v tom smyslu, že nikdo jiný nemá právo činit volby za mě. Na druhou stranu nesmí být chápána tak, že bychom byli vyňati z následků rozhodnutí ostatních.[436] Nezávislost je tak zachována, i když se někdo rozhodne nespolupracovat na stejném projektu. Rozhodnutí ostatních nespolupracovat má pro mě samozřejmě svoje

jména s ohledem na účelně vynaložené náklady. Druhá alternativa je slovo účelovost, to ovšem zase nese negativní konotaci fiktivního vytvoření nějakého stavu za dosažením nějakého účelu. Kant nepoužívá tohle spojení ani v jednom z těch významů, ale spíše právě ve významu, že každý člověk má právo stanovovat si svoje účely, tedy cíle, kterých chce dosáhnou, stejně tak způsoby (*means*), jakými jich dosáhne.

429 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 34.

430 WEINRIB, Ernest J. *The Idea of Private Law*. 2. vydání, 2012, Oxford: Oxford University Press, s. 89

431 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 36.

432 Tamtéž, s. 67.

433 Tamtéž.

434 Tamtéž, s. 88.

435 Tamtéž, s. 67.

436 K tomu srov. viz WEINRIB, Ernest J. *The Idea of Private Law*. 2. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 91.

důsledky a ovlivní mě. Možná s projektem dokonce nezačnu, protože ho sám nejsem schopen zrealizovat. Stejně tak zásahem do mé svobody není, pokud někdo nabízí stejný produkt, který nabízím já, ale za lepší cenu. A to i přesto, že ztrácím zákazníky.[437] Nemohu mít právo na své zákazníky, protože pokud bych měl, takové právo by omezovalo následování jejich účelů tak, jak je oni sami považují za vhodné.[438]

Tolik základní uvedení do Kantova pojetí věcných práv. Jak již bylo uvedeno výše – práva k věcem jsou pro Kanta pouze jakýmsi prodloužením osobnostních práv člověka, protože člověk do věcí ve svém vlastnictví vkládá svoje účely. Pokud se tedy máme bavit o zásahu do účelů jiného člověka, ať již přímo do osobních práv, nebo do práv věcných, je k tomu vždy třeba souhlas tohoto člověka. Základní Kantovou maximou je nikdy nenakládat s jinou osobou tak, jako by byla pouze prostředkem k dosažení našich cílů – tedy ignorujíce účely této osoby a sledování pouze svých vlastních účelů.[439] Příkladem porušení účelnosti osoby je otroctví, ve kterém je s osobou nakládáno jako s pouhou věcí, která je zcela v dispozici jejího pána. Otrok nemá své vlastní účely, je jen prostředkem k dosahování účelů stanovených někým jiným.[440]

Tomu tedy odpovídá i fakt, že rozsah oblastí, v jakých je možné udělit souhlas, není neomezený. Kant totiž postuluje limity souhlasu. Podle Kanta není možné souhlasit s vlastním zabitím či zotročením, protože to leží mimo normativní možnost naší vůle.[441] Souhlas obecně umožňuje lidem měnit hranice toho, co ostatní mohou činit.[442] Tím vzniká klasický liberální paradox, že nelze uznat svobodu jako nejvyšší hodnotu, aniž bychom ji současně omezili.

Kant nemožnost otroctví zdůvodňuje tím, že otrokářská smlouva by znamenala zrušení právní osobnosti. Otrok by se stal objektem, do kterého by jeho pán vkládal své volby. V takovém případě by otrok nebyl schopen přebírat žádné závazky, protože by neměl žádné právo zavazovat se. Taková pravomoc by svědčila pouze jeho pánovi. Tím, že ale otrok převedl svoji možnost se vázat, není zároveň možné, aby byl právně vázán, a nemá tedy

437 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 39.

438 Tamtéž, s. 49.

439 KANT, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (1785). AA, IV., s. 429.

440 Tamtéž.

441 Tamtéž, s. 133.

442 Tamtéž, s. 134.

ani žádní smluvní povinnosti – ani ke svému pánovi.[443] Kantovo stanovisko tedy je, že smlouva, kterou se má převést všechno, nakonec nepřevede nic. V momentu, kdy je taková smlouva uzavřena, nás již taková smlouva neváže.[444] Nemožnost nechat se uvrhnout do otroctví často odůvodňujeme rozporem s veřejným pořádkem. Pro Kanta tohle není nic jiného než pouze podtržení toho hlavního důvodu nemožnosti otrockých smluv.[445]

4.1.1
Kantovo pojetí svobody

Výše již bylo v základních obrysech načrtnuto řešení různých právních problémů s ohledem na Kantovo pojetí svobody. K pojmu svobody je ale nutné uvést víc. Mnoho různých směrů politické filozofie se neshodne na tom, co přesně svoboda vlastně je, protože pojem svobody je mnohoznačný. Liberál, konzervativec, libertarián a anarchista zkrátka vždy používají slovo svoboda, ovšem každý v jiném významu. Z toho hlediska je vhodné uvést, jak se na pojem svobody dívá Kant. Vzhledem k tomu, že je pro Kanta pojem svobody zásadní pro celou jeho etickou teorii, jedná se o velmi rozpracovaný a promyšlený koncept.

Pro pochopení toho, co Kant svobodou myslí, je vhodné se ještě krátce vrátit ke vztahu státu a člověka. Kant pojímá vztah mezi státem a občanem jako jakousi paralelu vztahu mezi rodičem a dítětem. Stejně jako rodič vede své dítě k tomu, aby se stalo svým vlastním pánem, stát vytváří právní stav (Kant používá německý termín „*Rechtliche Zustand*", v angličtině se pak užívá termín „*a rightful condition*",[446] jiní autoři pak užívají termín „*juridical state*"),[447] ve kterém může být svým vlastním pánem každý člověk. Mimo tento právní stav chybějí jedincům práva k vytváření závazných dohod.[448] Lidé podle Kanta opouštějí přirozený stav a vstupují s ostatními do právního stavu prostě tím, že se podrobí právu.[449] Malé předběhnutí –

443 Tamtéž, s. 135.
444 Tamtéž, s. 136.
445 Tamtéž, s. 137.
446 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 26.
447 Srov. BYRD, Sharon. HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right. A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 265.
448 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 194.
449 Tamtéž, s. 198.

tomu odpovídá i Kantova teorie trestání. Stát zločince netrestá, aby zabránil vzniku škod či aby zločincům dal to, co jim podle zásluhy náleží. Jediným cílem trestání je udržovat svrchovanost práva.[450]

Tímto se dostáváme k otázce veřejných statků a k tomu, že Kant velmi pečlivě zdůvodňuje, v jakých případech je povinností státu zajistit určitý statek – jako podklad mu vždy slouží právě jeho pojetí svobody. Na jednu stranu lze říci, že Kant je proti redistribuci, pokud by byla odůvodňovaná stanovisky např., že Země patří obecně všem lidem, anebo že soukromá práva jsou prostředky k dosahování zamýšlených cílů. V tomto ohledu by Kant redistribuci odmítnul, protože by nesouhlasil ani s jedním z těchto výroků.[451]

Na druhou stranu je třeba říci, že situace se vstupem do právního stavu změnila. V přirozeném stavu nikdo nemá vlastnictví. Je tedy chráněno pouze to, co člověk má momentálně u sebe.[452] Ti, kdo nic nemají, tedy nic neporušují tím, že si vezmou cokoliv, co u sebe nemá ve fyzické držbě jiná osoba.[453] Vstupem do právního stavu najednou může jedna osoba vyloučit z užívání věcí jinou osobu, navíc má za sebou celý státní aparát, aby si toto vyloučení případně vynutila.[454] Pokud je všechna půda soukromě vlastněná, tak jakákoliv osoba, která žádnou půdu nevlastní, nemůže bez souhlasu někoho, kdo půdu vlastní, pobývat vůbec nikde. Situaci neřeší ani pozemky ve veřejném vlastnictví. Protože i užívání veřejného prostranství tak, že jej blokujeme (např. postávání podél cest a silnic), je porušením práva.[455] Nemajetní se tak dostávají do situace, že nemají kam jít – a to doslova, protože pobytem kdekoliv by porušovali práva kohokoliv, na jehož pozemku by se zrovna nacházeli.

Situaci pro Kanta neřeší ani souhlas soukromých osob s pobýváním na jejich pozemku. Nemajetný je totiž objektem volby jeho mecenáše.[456] Svět, ve kterém je jedna osoba v souladu s právem schopna rozhodovat o ži-

450 Tamtéž, s. 196.

451 Tamtéž, s. 271.

452 Srov. BYRD, Sharon. HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right. A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 139.

453 Tamtéž, s. 277.

454 Srov. BYRD, Sharon. HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right. A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 265.

455 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 280.

456 Tamtéž, s. 274.

votě a smrti, je rozporný s Kantovým pojetím svobody, a to přestože tato situace nastala sérií soukromých transakcí, z nichž žádná nebyla v rozporu s právem.[457] Svobodná osoba by nikdy nemohla schválit situace, ve které by její oprávnění stanovovat a následovat své cíle a účely bylo zcela závislé na volbách ostatních.[458] K tomu viz otrokářské smlouvy, o kterých jsme již hovořili výše. Podle Kanta se dokonce závislost na milodarech od otroctví vůbec nijak neliší.[459]

Výše uvedené je tedy zdůvodněním toho, proč stát musí zajistit nemajetným osobám možnost přežití a základní obživy – a za tím účelem provádět přerozdělování statků, a to prostřednictvím daní.

4.1.2
Trestání v kantovské etice

Pro Kanta jakožto pro odpůrce instrumentalismu v etice a v právu trest nemá jiný cíl než udržování vztahů mezi nadřízeným a podřízeným – tedy mezi státem reprezentujícím veřejné právo a občanem.[460] Kant nepopírá, že prevence páchání zločinů je hodnotným výsledkem, rozhodně to ale není dostatečné k ospravedlnění použití síly.[461] Účel odradit od dalšího páchání trestných činů (jak ve vztahu ke konkrétnímu pachateli, tak ve vztahu ke zbytku společnosti) je tak účelem přinejlepším sekundárním.

Vzhledem k tomu, že zločinec se pácháním trestných činů snaží vymanit z povinností stanovených mu právem,[462] je trestání způsob, jak znovuobnovit vládu práva, protože zbavuje zločincovo jednání jeho účinků.[463] Zločin je tedy špatný jak vůči oběti, tak vůči veřejnosti jako celku. Z toho hlediska státní orgány nemají žádnou diskreci při trestání, protože trestání je imperativem.[464] Zločinec je osoba, která se rozhodla zůstat v přirozeném stavu – uplatňuje svoji divokou neprávní svobodu a útočí na zájmy ostatních.[465]

457 Tamtéž, s. 278.
458 Tamtéž, s. 279.
459 Tamtéž, s. 281.
460 Tamtéž, s. 306.
461 Tamtéž, s. 301.
462 Tamtéž, s. 302.
463 Tamtéž, s. 308.
464 BYRD, Sharon. HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right. A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 268.
465 Tamtéž, s. 313.

Kant podává hypotetický případ, který opět ilustruje rozdíl mezi utilitaristickými teoriemi trestání a jeho vlastní teorií. Jedná se o příklad lidí, kteří měli navždy opustit ostrov a rozpustit svou komunitu. Stáli před rozhodnutím, jestli mají popravit vězně, kterého drží v cele a který spáchal zločin. Ještě silněji tento příklad vnímáme s ohledem na konec světa – pokud bychom věděli, že zítra do Země narazí asteroid a lidstvo nepřežije – mělo by smysl vést trestní řízení se zločinci? Odpověď Kanta a Benthama na tuto otázku se diametrálně liší. Bentham nepovažuje trestání v takovém případě za odůvodněné, protože není dán užitek takovým jednáním. Takový postup by byl v rozporu se zásadou utility, protože se trestáním nic pozitivního nezískává a vězni je způsobována újma. Kant přesto trvá na tom, že má být trest vykonán, protože to spravedlnost vyžaduje.[466] Právě z toho důvodu je Kantova etika někdy ze strany utilitaristů označována za formalistickou – formalismus je totiž chápán jako jako rigidní dodržování pravidel bez ohledu na kontexty.

4.2
Projevy kantovské etiky v současném právním řádu

V předcházejících kapitolách byly alespoň v základních obrysech představeny teze kantovské etiky společně s řešením různých právních případů v souladu s ní. Tato kapitola se věnuje otázce, jak se výše uvedená Kantova koncepce projevuje v současném pozitivním právu, nakolik je platné právo v souladu s Kantovou teorií a v jakých případech ji porušuje.

4.2.1
Kantova teorie trestání

Teorií trestání jsme v představení Kantovy etiky skončili a nyní jí začneme. Trestní právo je totiž z nějakého důvodu první věcí, která se většině lidí při pátrání po projevech Kantovy etiky vybaví, přestože čtenáři již z výše uvedeného musí být patrné, že tak jednoduché to není. I přesto teorie trestání zůstává významnou (ač ne jedinou) částí Kantovy etiky. V této kapitole se ale pokusíme ukázat, že kantovská etika se v trestním právu projevuje čím dál tím méně.

Rozdíl mezi Kantem a Benthamem ilustrovaný příkladem s trestáním jeden den před koncem světa můžeme předvést na současné teorii trestního

[466] TUNICK, Mark. *Punishment Theory and Practice*. Berkeley: University of California Press, 1992, s. 100.

práva. Kantův názor bývá ztotožňován s absolutní teorií trestu vycházející z myšlenky „*punitur, quia peccatum est*“, tedy trestá se, protože bylo páchá-no zlo. Oproti tomu názor utilitaristů můžeme popsat výrokem „*punitur, ne peccetur*“, tedy trestá se, aby nebylo pácháno zlo.[467] Dopadů tohoto rozdílu bude mnoho a rozebrání všech by nebylo možné v rozsahu tohoto textu. S ohledem na to se tak zaměříme na jeden z případů – okolnosti vylučující protiprávnost.

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou takové okolnosti, které pachatele činu jinak trestného, zbavují trestní odpovědnosti.[468] Jednání za okolností vylučujících protiprávnost není od počátku trestné, protože schází protiprávnost jakožto jeden ze znaků trestného činu.[469] Naše trestní právo je založené na tom, že výčet okolností vylučujících protiprávnost není uzavřený – některé okolnosti vylučující protiprávnost jsou dovozovány i judikaturou. Na tomto místě se budeme věnovat dvěma okolnostem vylučujícím protiprávnost, přičemž obě dvě jsou součástí základní pětice okolností vylučujících protiprávnost uvedených v zákoně.

Nutná obrana je definována jako čin, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem.[470] Krajní nouze pak jako čin, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.[471] Už z těchto dvou definic vidíme, že současné právo nepovažuje žádný zájem v trestním zákoníku jako absolutní, avšak dochází k určitému vyvažování mezi různými zájmy. Mezi deontology a utilitaristy bychom se patrně co do konceptu nutné obrany nedočkali velkých rozporů. Vzhledem k tomu, že čin v nutné obraně musí být vždy činěn vůči útočníkovi,[472] na většinu případů se budou utilitarista i kantovec dívat obdobně.

Pro kantovce se člověk, který se rozhodl zaútočit na zájem někoho jiného (ať už život, zdraví či majetek jiného), dopustil nemorálního jednání, a je možné se proti tomuto jednání bránit. Člověk, který zaútočil na jiného člověka, je pro kantovce člověkem, jež sice vykonává svoji svobodu, ovšem

467 JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání, Praha: Leges, 2013, s. 380.

468 Tamtéž, s. 250.

469 Tamtéž.

470 Ustanovení § 29 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

471 Ustanovení § 28 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

472 JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání, Praha: Leges, 2013, s. 259.

takovým způsobem, že zasahuje do svobody ostatních. Z toho hlediska se vlastní volbou vystavil tomu, že mu při obraně může být ublíženo.

Pokud jde o utilitarismus, je vhodné na tomto místě připomenout rozdíl mezi utilitaristou pravidel a utilitaristou činů, nastíněný v první kapitole knihy, a předejít bohužel poměrně časté trivializaci utilitarismu. Laický pohled na utilitarismus je totiž obvykle takový, že se díváme na danou situaci a ptáme se, jak v dané situaci dosáhnout co nejvyššího užitku. Jsme schopní si tak představit situaci, kdy by „útočník" sice odcizil majetek zlatníka-multimilionáře, ovšem pouze z toho důvodu, aby získal alespoň nějaké jídlo pro svou chudou rodinu. Když se na to podíváme z hlediska ekonomického konceptu marginálního užitku, jedna koruna nepřináší zlatníkovi tak velký užitek jako chudému zloději. Jedna koruna či hodnota jednoho bochníku chleba je pro zlatníka v porovnání s jeho desetimilionovým jměním hodnotou zanedbatelnou. O to více, když do srovnání vstoupí to, jak se na stejnou peněžní částku dívá člověk, který stěží nakrmí své děti.

Utilitaristy činů, což jsou právě takoví utilitaristé, kteří se dívají izolovaně na nějakou situaci a posuzují maximalizaci užitku v rámci ní,[473] je nutné odlišit od utilitaristů pravidel. Rozdíl mezi těmito dvěma druhy utilitarismu reflektoval v 50. letech 20. století J. J. C. Smart, který se přihlásil k utilitarismu činů.[474] Následující vývoj vedl ke zřetelné převaze zástupců utilitarismu pravidel, nicméně utilitarismus činů má i v současné době své obhájce, zastává ho např. Peter Singer.[475] Utilitarismus pravidel se dívá na nastavení nějakého pravidla a ptá se, jestli je nastavení takového pravidla efektivní a jestli přináší nejvyšší užitek.[476] A i utilitarista pravidel (stejně jako kantovec) by konstatoval, že když je chráněno vlastnictví, má to nejvyšší dlouhodobý užitek. I když by se mohlo v dané lokální situaci dosáhnout zlepšení, z dlouhodobého hlediska by došlo ke zhoršení, protože by se více oslabila ochrana vlastnického práva všech. Většina utilitaristů by tak patrně bránila možnost zlatníka bránit svůj majetek. Stejné stanovisko by ale pravděpodobně v konečném důsledku zaujal i utilitarista činů. Ten by argumentoval,

473 Srov. SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 507.

474 SMART, John J. C., WILLIAMS, Bernard. *An Outline of a System of Utilitarian Ethics*. Melbourne: Melbourne University Press, 1961, s. 4.

475 SINGER, Peter. Is Act-Utilitarianism Self-Defeating? *The Philosophical Review*, Vol. 81, No. 1, 1972, s. 104.

476 Srov. HARSANYI, John C. Rule utilitarianism and decision theory. *Erkenntnis*, roč. 11, č. 1, 1977, s. 27.

že určitý čin je špatný, protože ve svém dlouhodobém důsledku podkopává efektivní systém alokace zdrojů. Utilitarismus činů totiž neznamená, že se omezujeme na bezprostřední účinky určitého činu. To je pouze laická představa o utilitarismu činů. Utilitarismus činů nezohledňuje pouze zájmy osob přímo dotčených daným činem. Naopak zohledňuje zájmy všech bytostí (lidí či zvířat), v jakémkoliv místě, v jakémkoliv čase.[477]

Výše uvedený příklad velmi nápadně připomíná tzv. Heinzovo dilema, které je založeno na otázce, zda má manžel ukrást lék pro svoji umírající ženu. Heinzovo dilema je navíc vykresleno i takovým způsobem, že zlému lékárníkovi nemůže z lidského hlediska nikdo „fandit". Příběh je totiž následující: daný lék je poměrně drahý, jeho výroba stojí 200 $. Lékárník na něm ale chce vydělávat a účtuje si 2 000 $, tedy desetinásobek. Manžel se s ním snaží vyjednávat, disponuje 1 000 $, tedy polovinou toho, co lékárník požaduje, ale více už získat nedokáže – lékárník je ale neústupný a odmítá ho větou s větou: „*Ne, objevil jsem tento lék a hodlám na něm vydělávat peníze*."

Dilema je položeno ve vztahu k otázce, jestli se má Heinz do lékárny vloupat a lék pro svoji ženu vzít. Z hlediska současného práva by toto bylo patrně odůvodnitelné na základě krajní nouze (o níž bude řeč ještě níže), protože Heinz zde odvrací jistou smrt své ženy – tedy v dikci současného práva hrozící nebezpečí na zájmu chráněnému trestním zákonem. Pokud jde o podmínku proporcionality, tedy že následek nesmí být stejně závažný či závažnější než následek, který hrozil, ta je také naplněna. Lidský život zde budeme nadřazovat finančnímu zájmu, alespoň v této obecné rovině.[478]

---

477 EGGLESTON, Ben. *Act utilitarianism*. In: EGGLESTON, Ben, MILLER, Dale E. *The Cambridge Companion to Utilitarianism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 126.

478 Tak jednoduchá situace to ale také není. Výrok, že zájem na lidském životě a zdraví je hodnotnější než právo na „pouhý" majetek, připadá většině lidem jako jednoznačně morální fakt. Za své si jej vzalo trestní právo, ústavní právo i jiná právní odvětví. Problém je, že se na majetek v takových případech díváme jako na něco konečného, nikoliv jako na prostředek k dosažení nějakého cíle. Stavět do opozice finanční zájem a lidský život je nesmyslné. Jestliže se výzkum, výroba a prodej léků přestane vyplácet, léky nebudou k dispozici a lidé budou zbytečně umírat na banální choroby. Naše intuice ohledně Heinzova dilematu jsou silně ovlivněny skutečností, že taková situace je v naší společnosti výjimečná. Byla by ale naše úvaha stejná v zemi, kde velká část populace je zoufale chudá? Mělo by jim být dovoleno vykrádat obchody a lékárny, aby si opatřili potraviny a léky? V takovém případě by totiž celá situace mohla vést také k tomu, že se již zkrátka nevyplatí lékárny a obchody provozovat, z dlouhodobého hlediska to tedy povede k ještě horší situaci.

Navíc v momentu, kdy v lékárně Heinz ponechá svých 1 000 $, jen stěží si představíme soudce, který by Heinze za krádež odsoudil. Podmínka subsidiarity by byla splněna za předpokladu, že je lékárník jediným, kdo v daný okamžik tímto lékem disponuje.[479]

Na druhou stranu ale na základě platného práva nebudeme rozporovat, že i proti tomuto jednání v krajní nouzi je možné se bránit s využitím nutné obrany, protože majetkový zájem lékárníka (který je také zájmem chráněným trestním zákonem) je taktéž pod útokem. Lékárník má právo se proti tomuto bránit.

Je zajímavé se zde podívat na vztah práva a morálky. Morálka se dívá na celou situaci a snaží se najít optimální řešení – i institut nutné obrany je motivovaný morálně. Na lékárníka se můžeme dívat čistě jen z pozice morálky a posuzovat, jestli uplatněním nutné obrany proti Heinzovi jedná nemorálně. Vlastně nemorálně možná i jednal, když mu odmítl lék za poměrně vysokou částku, i když ne takovou, jakou si představoval, prodat. Z pozice utilitarismu pravidel by bylo možné otevřít diskuzi o tom, jestli nastavení patentového práva je efektivní a zda je maximálně naplňován užitek – jestli, když bychom nastavili pravidla duševního vlastnictví a prodeje léků jinak, bychom mohli dospět k optimálnějšímu řešení.

Kantovskou etiku by zajímala úplně jiná otázka – a to otázka posouzení toho, jaký rozsah má autonomie vůle lékárníka. Nikdo totiž nemá povinnost obětovat své zájmy zájmům ostatních, to by hraničilo právě s porušením Kantovy maximy, že nikdo nemá být objektem a pouhým prostředkem k plnění cílů a zájmů ostatních. V momentu, kdy by Heinz zaútočil na majetek lékárníka, zasáhl by do svobody lékárníka a kantovec by pravděpodobně konstatoval, že se lékárník může morálně bránit.

Pojďme se nyní zabývat krajní nouzí. Ta se oproti nutné obraně liší tím, že újma může být způsobena i jiným osobám než jenom útočníkovi.[480] Není zde tedy vcelku (filozoficky) jednoduchý aspekt, se kterým jsme se setkávali u nutné obrany, totiž že si někdo svoji újmu sám zavinil tím, že se samostatně rozhodl zasáhnout do práv a svobody někoho jiného, a proto je možné proti němu v nutné obraně jednat. Krajní nouze obvykle vyvažuje

[479] K subsidiaritě a proporcionalitě jako pojmovým znakům krajní nouze viz JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání, Praha: Leges, 2013, s. 254–256.

[480] JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání, Praha: Leges, 2013, s. 253.

zájmy osob, které jsou na dané situaci nezúčastněné a nezaujaté s hrozícím nebezpečím. Ostatně i v případě lékárníka v Heinzově dilematu jsme vyvažovali to, jestli újma na jeho straně (slovy trestního práva „následek") bude závažnější než újma, jež bude způsobena Heinzově ženě a Heinzovi samotnému. Opětovně s výhradou, že jestliže dovolíme, aby byla vykradena jedna lékárna, ohrožujeme tímto nebezpečným precedentem i ostatní lékárny a celkově systém. A zde se už dostáváme k široké plejádě etických dilemat, která jsou často právě na vyvažování různých zájmů založená.

V tzv. *tramvajovém dilematu* rozhodujeme, jestli má řidič tramvaje, které selhaly brzdy, aktivně jednat přehozením výhybky, čímž namísto pěti dělníků na trati zabije jednoho dělníka na vedlejší trati. Ve *scénáři tikající bomby* se ptáme, zda je ospravedlnitelné mučení jedné osoby, pokud tím získáme informace k deaktivaci bomby, abychom zachránili stovky lidí. V *dilematu uneseného letadla* řešíme, zda sestřelit letadlo a v důsledku toho obětovat cestující pasažéry, abychom zabránili více ztrátám na životech v případě, že by teroristé zamýšleli s letadlem narazit do budov podobně, jako se tomu stalo 11. září 2001. Tyto tři případy celou plejádu různých dilemat jenom ilustrují, některé z nich vstoupily v život právě skrze trestní právo. Takovým příkladem je *případ Mignonette*, který se týkal zabití jednoho ze ztroskotaných námořníků ostatními, ti se poté v zájmu svého přežití dopustili kanibalismu.

Zajímavé v tomto ohledu je, že zatímco u případu Heinzova dilematu, které jsme si postavili do roviny nutné obrany, se deontologická etika stavěla na stranu toho, kdo jedná v okolnosti vylučující protiprávnost. U krajní nouze bude často stavět na obranu těch, které „obětujeme". Je možné to ilustrovat právě na třech výše zmíněných dilematech. V případě tramvajového dilematu je výchozí možností to, že tramvaj pojede po koleji a zabije pět dělníku. Je třeba aktivní lidské jednání, aby nastal jiný výsledek. V tomto případě deontologická etika vyžaduje nezasahování. Pokud jde o scénář tikající bomby, pak je třeba mezi deontology rozlišit. Absolutní deontolog *a priori* odmítá každé mučení jako morálně nepřípustné, a to bez výjimek. Prahový deontolog také v zásadě odmítá mučení, nicméně udělá výjimku, jestliže bychom například mučením pravděpodobně získali informaci, která je nutná k záchraně tisíců lidských životů.[481] Prahový deontolog je tedy ten, kdo tvrdí, že i morální omezení mají své vlastní limity. To znamená,

[481] SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 517–518.

že morální omezení může být prolomeno ve prospěch dobrých výsledků, ale jenom tehdy, když je očekávaný prospěch z porušení omezení dostatečně vysoký, resp. když je očekávaná ztráta příliš vysoká.[482] Takže obětování jednoho života za účelem záchrany více životů je sice v zásadě nepřijatelné, ale existuje určitý práh v počtu zachráněných životů, za kterým už to je přijatelné.[483]

Pokud se tedy podíváme na úpravu krajní nouze, lze jednoznačně konstatovat, že je projevem utilitaristického pojetí etiky, nikoliv deontologického. Pozitivní právo umožňuje posouzení konkrétní situace tak, jak by to učinil utilitarista činů. Člověk jednající v krajní nouzi může zohlednit celou situaci, před kterou stojí. Za předpokladu, že zde není jiná možnost, jak zabránit hrozícímu nebezpečí, a že následek, jež způsobí, nebude stejný nebo horší než následek, který hrozil, nebude trestně odpovědný. Samozřejmě ještě za předpokladu, že budou splněny i ostatní podmínky krajní nouze. Jedná se tedy o ryzí projev utilitarismu, protože ani umírněné pozice prahových deontologů by tuto argumentaci nepřijaly. Z hlediska krajní nouze v platném právu totiž může být způsobený následek klidně o pouhý jeden život lepší než alternativa vedlejší, a už se nejedná o trestný čin. I prahoví deontologové, kteří nevylučují mučení a jiná podobná jednání absolutně, ovšem požadují velkou disproporci mezi životy, které by se jinak nezachránily. Mohou vyloučit zabití jedné nevinné osoby k záchraně dvou lidských životů, zabití jsou ale ochotni ospravedlnit, pokud je učiněno za účelem záchrany velmi mnoha osob – stovek nebo tisíců.[484]

Na závěr je vhodné zdůraznit jednu podstatnou věc. Všechny zde nadnesené otázky jsou stále otázky práva. Týkají se pouze toho, zda bude někdo trestně odpovědný. Záměrně jsme se vyhnuli otázce, jaké je morálně správné rozhodnutí v tom kterém dilematu. Ačkoliv z hlediska práva tak má aktér možnost zabránit teroristickému útoku tím, že bude mučit teroristu, nic nám to neříká o tom, zda tak má učinit či nikoliv a zda jeho čin bude morálně správný či nikoliv. Pokud se rozhodne mučit teroristu, nebude trestně odpovědný. Stejně tak ho ovšem není možné z morálního hlediska nutit, aby mučil jiného. Spor mezi konsekvencialismem a deontologickou etikou je nerozhodnutelný. Jedná se o normativní otázky a každý z nás v různých otázkách etických dilemat tenduje k jiným odpovědím v závislosti na na-

482 Tamtéž, s. 518.

483 Tamtéž.

484 SOBEK, Tomáš. Srovnávat nesrovnatelné. *Filosofie dnes*, roč. 9, č. 1, 2017, s. 11.

šich hodnotách. Tato kapitola popisuje pouze to, jak se spor mezi deontologickou etikou a konsekvencialismem projevuje v platném právu a jak je zaručena možnost aktéra zvolit řešení, které na něj působí jako morálně správné.

Pokud se na tomto místě vrátíme k trestnímu právu jako celku, zdá se, že je kantovská etika v současném trestním právu na ústupu. Většinu současných institutů a pravidel trestního práva můžeme vysvětlit spíše prostřednictvím utilitarismu než prostřednictvím kantovské etiky. A tam, kde je daný institut vysvětlitelný kantovskou etikou, je většinou pouze jednou z alternativních etických teorií, které jsou schopné podobu daných právních norem objasnit. Trestní právo se otevřeně posouvá k relativní teorii trestu, která se zaměřuje na budoucnost a další nepáchání trestných činů.

Dalším otevřeně zakotveným kritériem založeným na utilitarismu je materiální korektiv trestného činu. Ten říká, že naplnění všech znaků skutkové podstaty ještě nemusí znamenat spáchání trestného činu – trestní odpovědnost se totiž objevuje pouze v případech společensky škodlivých. To znamená, že v některých případech člověk sice jedná protiprávně, trestní odpovědnost ale nenastává. Kantovská etika se s tímto aspektem také nebude umět vypořádat a zdůvodnění tohoto institutu kantovskou etikou patrně nebude možné. Tím, že podle Kanta se trestá proto, aby byla zachována nadvláda práva, je právě nepotrestání pachatele i přes porušení práva a naplnění skutkové podstaty trestného činu, porušením této maximy. Uveďme na tomto místě dva příklady, které se s ohledem na subsidiaritu trestní represe (což je jiný název pro materiální korektiv trestného činu) používají. Prvním příkladem je počmárání sešitu spolužáka fixou. Jedná se o naplnění skutkové podstaty trestného činu poškození cizí věci podle jeho druhého odstavce,[485] což je druhá základní skutková podstata označovaná jako sprejerství. Jak je patrné z této skutkové podstaty, není v ní nijak zakotvena výše újmy, která musí být způsobena pro spáchání trestného činu. A protože pomalováním cizího sešitu fixou jsem skutečně „*poškodil cizí věc tím, že jsem ji popsal barvou*", skutkovou podstatu jsem naplnil. Tento případ se dá ale kantovskou etikou ještě jednoduše vysvětlit – pouze to, že na takovou situaci nereaguje trestní právo, ještě neznamená, že takovou situaci neřeší jiné právní odvětví – v tomto případě občanské právo. Ten, komu byl sešit

[485] § 228 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník: „*Stejně bude potrestán, kdo poškodí cizí věc tím, že ji postříká, pomaluje či popíše barvou nebo jinou látkou.*"

pokreslený, totiž samozřejmě může požadovat náhradu škody. Právo zde tedy určitou sankci přináší.

Další příklad je už ale z hlediska Kantovy etiky nevysvětlitelný. Týká se trestného činu pohlavního zneužití,[486] podle kterého se trestného činu dopustí ten, kdo vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let. Představme si situaci hocha a dívky, kteří spolu mají stabilní vztah již od jejich třinácti let. Hoch je ale o několik měsíců starší a věku patnácti let tedy dosáhne dříve než dívka. Krátce na to se po oslavě jeho narozenin a poté ještě několikrát v rozmezí pár měsíců, než dívka také dosáhne patnácti let, pomilují. Skutková podstata trestného činu je opět naplněna. Judikatura i doktrína ale tento případ označila za typický případ uplatnění zásady subsidiarity trestní represe a trestní odpovědnost tedy nenastane. Zde už porušení této trestněprávní normy a nenastoupení trestu kantovskou etikou nevysvětlíme – protože ani jiná odvětví práva na tuto situaci nijak reagovat nebudou. Vzhledem k tomu, že pohlavní styk byl konsenzuální, tak ani občanské právo danou situaci řešit nebude – nejedná se o zásah do osobnostních či jiných práv.

Snad jediným aspektem, jak říci, že je tato situace v souladu s kantovskou etikou, je konstatovat, že se ve skutečnosti nejednalo o porušení práva a že zde tedy není dána protiprávnost, protože zásada subsidiarity trestní represe je jednou z podmínek porušení práva. Toto řešení ale stojí na vodě i s ohledem na to, že alespoň z hlediska teorie trestního práva je kritérium protiprávnosti v obou dvou výše uvedených příkladech naplněno. Naplnění skutkové podstaty trestného činu je totiž protiprávní a této protiprávnosti zabrání pouze naplnění okolnosti vylučující protiprávnost. I jednání v případě trestných činů, které nejsou společensky nebezpečné, je tedy stále protiprávní. Je pouze zákonem stanovené, že v těchto případech nenastane trestní odpovědnost.

I Kantovo pojetí neinstrumentálnosti práva (a tedy i trestání) není v tomto kontextu moc přesvědčivé. Zaprvé už jenom zachování nadvlády práva je účelem, nelze tedy hovořit o tom, že trest postulovaný Kantem není založený na účelu. Stejně tak odrazení od páchání zločinů je účelem, a to ať už z hlediska zachování zdraví a majetku ostatních, anebo opět z hlediska zajištění, že nebude pácháním trestných činů zachována nadvláda práva.

[486] § 187 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník: „*Kdo vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let nebo kdo je jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až osm let.*“

Ve svém normálním uvažování se instrumentalismu nevyhneme. Ačkoliv instrumentálnost trestání Kant popírá a odmítá uznat, že i zachování nadvlády práva je určitým účelem, takovýto přístup by se stejně nezrcadlil v současné právní úpravě, která účely trestu definuje poměrně jednoznačně. Trestní právo má totiž funkci ochrannou (ochránit společnost před páchán ím trestného činu), funkci zábrannou (zabránit páchání trestné činnosti), funkci individuální prevence (výchovné působení na konkrétního pachatele a zajištění nepáchání trestné činnosti v budoucnu) a funkci generální prevence (snaha výchovně působit i na ostatní členy společnosti).

Ačkoliv se trestní právo při úvahách o tom, kde se uplatňuje kantovská etika v právním řádu, uvádí nejčastěji – není to pravda. Domnívám se, že trestní právo je odvětví silně prostoupené utilitarismem a utilitarismus vysvětlí v trestním právu i to, co kantovská etika vysvětlit nedokáže.

4.2.2
Věcná práva a působení kantovské etiky

Pojďme se dále zabývat jinou oblastí a projevy kantovské etiky v ní. Pokud jde o vlastnictví, už v úvodní části této kapitoly jsme si vymezili, jaký je Kantův pohled na věci. Vlastník věci vkládá věcem své účely a užití věci bez souhlasu vlastníka porušuje tyto do věci vložené účely. Pro Kanta je užití cizí věci protiprávní, i když se to vlastník věci nedozví a i když věc ani nepotřeboval. Každý má právo své věci užívat či neužívat – to je pouze jeho rozhodnutí, které ovšem musí být respektováno.

Pokud dáme do protikladu utilitarismus, zde se nabízí odpověď, že utilitarismus připouští i užití cizích věcí za předpokladu, že celkový užitek bude vyšší, než by byl bez užití cizích věcí. Opět si to ukažme na několika příkladech. Typickým příkladem je prosté přejití přes pozemek ve vlastnictví někoho jiného. Je zde získaný užitek na straně toho, kdo přes pozemek přechází – na straně vlastníka není újma prakticky žádná. Celkový užitek se tedy zvýšil – je pro utilitarismus takový případ v pořádku? Je třeba opět upozornit na rizika trivializace utilitarismu a připomenout, že utilitarismus se dělí na utilitarismus činů a utilitarismus pravidel. Z hlediska jednorázové situace (tj. utilitarismu činů) zde dochází k celkovému zvýšení užitku. Je ale potřeba se také ptát, jak by situace vypadala, kdybychom takto nastavili obecné pravidlo. Je třeba se ptát zejména po tom, jak by bylo zasaženo do vlastnického práva, pokud by se takto začali chovat všichni. Jednorázové porušení nějakého pravidla může sice přinést nějaké lokální zlepšení, může

ovšem vést k hromadnému porušování tohoto pravidla a z dlouhodobého hlediska tak dojde ke globálnímu zhoršení.

Pokud se tedy máme bavit o stanovisku utilitarismu k otázce vlastnického práva, je třeba jej vnímat perspektivou utilitarismu pravidel – tedy jestli konkrétní nastavení pravidel vede dlouhodobě k vyšším užitkům, než by vedlo nastavení pravidel jiných. Pokud se tedy bavíme o klasickém vlastnickém právu ve vztahu k věcem rivalitní povahy, tedy věcem, u kterých užívání věcí jedním člověkem vede k vyloučení možnosti užívání ostatními,[487] utilitarismus a kantovská etika se shodují na tom, že užívání cizích věcí je bez souhlasu vlastníka zakázané.

Vezměme si případ, který bude i utilitarismus pravidel patrně pojímat jako optimálnější než současné nastavení právních pravidel a u kterého je možné konstatovat, že dané pravidlo je suboptimální, a tedy není v souladu s utilitarismem pravidel. Představme si prodejce elektronických knih, který prostřednictvím svých webových stránek prodává PDF soubor obsahující jeho e-knihu za cenu 200 Kč. Za normálních okolností jich během měsíce prodá 40. Já se rozhodnu si tuto knihu koupit – ale místo, abych dodržoval licenční smlouvu o tom, že tuto knihu mohu užívat pouze k osobním účelům, tuto knihu začnu přeprodávat. A to za poloviční cenu 100 Kč. Během jednoho měsíce se mi podaří prodat dokonce 200 knih, protože o polovinu nižší cena přilákala více zákazníků a knihu si koupili i lidé, kteří by si knihu za původní cenu nekoupili. Na druhou stranu původnímu prodejci se snížil počet prodaných knih, protože někteří jeho zákazníci, kteří by si knihu koupili, si ji koupili ode mě levněji. Řekněme, že prodejce tento měsíc prodal pouze 20 knih, tedy o polovinu méně než jiné měsíce.

Jak vypadá celá situace? Nakladatel vydělal 4 000 Kč. Nicméně já jsem mu způsobil škodu 4 000 Kč, protože si vlivem mého porušení licenční smlouvy 20 lidí, kteří by si u něj jinak nakoupili, knihu nakonec nepořídili. Já jsem vydělal 20 000 Kč. A nyní přichází klíčová otázka tohoto případu – na co má nakladatel právo, aby bylo vypořádání spravedlivé?

Představme si situaci, že ty 4 000 Kč, o které nakladatel přišel, mu pošlu. Nakladatel je tedy na nule – má tolik, kolik by měl i bez mého zásahu. Já mám ale 16 000 Kč (z 20 000 Kč, které jsem vydělal, jsem vyplatil 4 000 Kč nakladateli), které by zde jinak vůbec nebyly. Navíc knihu si původně

[487] Více k dělení věcí na rivalitní a nerivalitní srov. GEALFOW, John A. *Virtuální věci v kontextu občanského práva*. Diplomová práce. 2016, Právnická fakulta Univerzity Palackého, s. 39 a násl.

mohlo přečíst jenom 40 lidí, nyní si ji může přečíst 220 (20 knih prodaných nakladatelem + 200 knih prodaných mnou).

Co pokud bych nakladateli dal ještě polovinu z této částky? Nakladatel by tak vydělal 16 000 Kč (4 000 Kč své tržby, 4 000 Kč, které jsem mu dal jako náhradu za ztrátu tržeb, a dalších 8 000 Kč jako polovinu z toho, co jsem vydělal já), tj. dvojnásobek toho, co vydělává normální měsíc. A mě by ještě stále zbylo 8 000 Kč. Mám těch zbývajících 8 000 Kč také dát nakladateli? Pozitivní právo se pod vlivem zásady, že nikdo nemůže mít prospěch ze svého protiprávního jednání, patrně přikloní k tomu, že ano. Vzhledem k tomu, že škoda, která byla nakladateli způsobena, již byla kompenzována, je titulem k vrácení této částky bezdůvodné obohacení. Kant by byl stejného názoru.

Podle Kanta v případě, že něco získám užitím cizí věci, musím tento zisk celý vrátit – a to bez ohledu na to, jestli jsem o tom, že se jedná o cizí věc, věděl či ne.[488] V tom se současné právo od Kantovy teorie liší. To totiž rozlišuje mezi poctivým držitelem a držitelem nepoctivým. Poctivý držitel, tedy držitel, který věc drží s dobrou vírou v to, že je vlastníkem věci, má totiž právo na plody této cizí věci.[489] Naopak nepoctivý věřitel na plody věci právo nemá a musí je vlastníkovi vydat.[490] Vědomost o tom, že se jedná o cizí věc, je tedy podle platného práva pro posouzení užitků z věci zásadní. Pro Kanta naopak nehraje roli – vlastník věci má zkrátka právo na vše, co bylo užitím jeho věci získáno.

Toto Kantovo řešení se tedy uplatní i v našem případě nelegálního přeprodání e-knih. Celá situace je přitom tzv. Paretovým optimem. To znamená, že si žádná strana alespoň nepohorší, zatímco všichni ostatní něco získají. Nebo v případě varianty, že bych nakladateli kromě kompenzace ztráty dal i polovinu svých zisků, by vydělali dokonce úplně všichni – jak nakladatel, tak já, tak i zákazníci, protože by si knihu mohlo přečíst více čte-

488 Více k otázce obohacení se užitím cizí věci i přesto, že by její vlastník sám dokonce ani nebyl schopen ji k získání ekvivalentního obohacení použít viz RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 83–92.

489 § 996 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník: „*Poctivému držiteli náležejí všechny plody věci, jakmile se oddělí. Jeho jsou také všechny již vybrané užitky, které za držby dospěly.*"

490 § 1000 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník: „*Nepoctivý držitel vydá veškerý užitek, kterého držbou nabyl, a nahradí ten, který by získala zkrácená osoba, jakož i všechnu škodu, která vzešla z jeho držby.*"

nářů. A ještě jeden bod je dobré zmínit – největší přínos pro nakladatele totiž možná bude, že si uvědomí, že má špatně nastavenou cenovou politiku. Pokud totiž následující měsíc začne knihy prodávat za 100 Kč tak, jak jsem to dělal já, nejenže mě vyřadí z trhu, ale zároveň se i zvýší jeho zisky. Já mu v podstatě ukázal, jak může být jeho podnikání výnosnější. Tento příklad hezky ilustruje opozici mezi ekonomickým pragmatismem a moralistickým formalismem.

Všechny výše zmíněné varianty jsou zobrazeny v následující tabulce:

	původní stav	**varianta 1**	**varianta 2**
nakladatel	8 000 Kč (prodej 40 knih po 200 Kč)	8 000 Kč (prodej 20 knih po 200 Kč + náhrada škody 4 000 Kč)	16 000 Kč (prodej 20 knih po 200 Kč + náhrada škody 4 000 Kč + 8 000 Kč obohacení)
nelegální prodejce	0 Kč	16 000 Kč (prodej 200 knih po 100 Kč – 4 000 Kč náhrada škody)	8 000 Kč (prodej 200 knih po 100 Kč −4 000 Kč náhrada škody −8 000 Kč obohacení)
zákazníci	40 lidí si může knihu přečíst	220 lidí si může knihu přečíst	220 lidí si může knihu přečíst

Tento příklad vyvolává otázku, jestli by jiné nastavení pravidel ohledně práva duševního vlastnictví nevedlo k lepším výsledkům než současné nastavení. Pokud by tomu tak bylo, tak by utilitarismus pravidel poskytoval jinou odpověď než kantovská etika. Je třeba na tomto místě podotknout, že otázka efektivnosti a optimálnosti pravidla je otázkou empirickou. Dá se tedy na podkladě reálných dat prokázat, jestli by pravidlo v takových případech mohlo, či nemohlo generovat lepší výsledky. S největší pravděpodobností se ale dá ukázat, že u nerivalitních věcí (tedy věcí, které při používání jedním člověkem mohou být používány i ostatními) jako jsou právě e-knihy a jiné virtuální produkty, je nastavení pravidel suboptimální. V takovém případě by se dalo konstatovat, že právě současná koncepce du-

ševního vlastnictví je něčím, co je vysvětlitelné kantovskou etikou a jedná se tedy o výhradní projev kantovské etiky, protože utilitaristická etika takové nastavení pravidla neodůvodňuje a na jejím základě by patrně došlo k nastavení pravidla jiného.

Pokud jde ovšem o úpravu věcných práv obecně, ta je ve většině otázek vysvětlitelná jak kantovskou etikou, tak etikou utilitaristickou. Není zde tak etika, která by jako jediná vysvětlovala, proč jsou právní normy věcných práv takové, jaké jsou. Jsou zde sice nějaké instituty, ve kterých se jedna z etik neprojevuje (utilitarismus u nerivalitních věcí, kantovská etika u plodů cizí věci v případě poctivého věřitele), jedná se ovšem o spíše vzácné případy. U většiny otázek jsou odpovědi poskytované kantovskou etikou i utilitarismem stejné.

4.2.3
Osobnostní práva a lidská důstojnost v kantovské etice

Prozatím jsme si tedy ukázali dvě oblasti – v trestním právu je kantovská etika spíše na ústupu a zdá se, že ve většině právních institutů a norem se projevuje utilitarismus spojený s rozvojem ekonomické analýzy práva, resp. *law and economics*. U věcných práv se utilitarismus s kantovskou etikou víceméně snoubí. Pro většinu otázek poskytují stejné odpovědi, i když jsou nějaké oblasti, které jsou vysvětlitelné jen jednou z etik. Pokud se ale máme bavit o právním odvětví, které je skutečnou baštou kantovské etiky, budou to patrně osobnostní práva.

V kapitole o trestním právu byly v rámci analýzy okolností vylučujících protiprávnost zmíněny dva příklady, které nebyly více rozebrány. První se týkal tzv. dilematu tikající bomby, tedy případu, kdy se rozhodujeme, jestli je morální mučit teroristu, abychom od něj získali informace potřebné k nalezení a zneškodnění bomby, jež by potenciálně mohla zabít stovky či tisíce lidí. Druhý příklad je *scénář uneseného letadla*, který je inspirován událostmi jedenáctého září, tedy únosem letadla plného lidí a jeho navedení proti hustě obydlené oblasti. V tomto případě dilema spočívá v tom, jestli letadlo s pasažéry sestřelit a zachránit tak více životů.

Důvodem, proč byly tyto příklady uvedeny již u okolností vylučujících protiprávnost, je, že tyto příklady velmi nápadně připomínají krajní nouzi jako jeden z důvodů vylučujících protiprávnost. Vyvažujeme totiž hrozící následky. Zároveň je ale třeba uvědomit si jistou nepřiléhavost – tím, kdo totiž bude obvykle odvracet nebezpečí, není soukromá osoba, nýbrž stát. To státní orgány mají v moci daného teroristu a rozhodují se, jestli jej mučit, či

ne. A obvykle nikdo jiný než stát a jeho armáda nemá prostředky k tomu, aby mohl sestřelit letadlo.

Právě z toho důvodu se tyto případy sice podobají krajní nouzi, o krajní nouzi se však nejedná. Trestněprávní odpovědnost se totiž týká jednání jednotlivců a na ně se také okolnosti vylučující protiprávnost vztahují. Stát má odlišná kritéria, podle kterých musí jednat. Pokud jde o mučení, stát se musí řídit zákazem mučení, který je součástí Listiny základních práv a svobod.[491] Stejně tak je zákaz mučení součástí i mezinárodních lidskoprávních závazků, které Česká republika má – zde se jedná zejména o Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv.[492]

Mučením teroristy by se tedy stát dopustil porušení zákazu mučení, což je jedno z mála absolutních, tj. neomezitelných lidských práv, které současné právo obsahuje. Současné právo je svým pojetím absolutního vyloučení mučení kantovské, nikoliv utilitaristické. Utilitarismus totiž mučení v zásadě nevylučuje za předpokladu, že tím, že se ho stát dopustí, se zachrání větší množství lidí. V takovém případě je to totiž varianta, ve které se dosáhlo nejvyššího užitku pro největší množství lidí.

Zmiňme si ale ještě jeden aspekt – představme si situaci, že teroristu nezajmul stát, ale dostal se do rukou skupině soukromých osob. Protože není čas, tato skupinka se rozhodne teroristu sama mučit, informaci z něj dostane, bombu zneškodní a zachrání stovky životů. Už výše bylo uvedeno, že jejich jednání by patrně bylo jednáním v okolnosti vylučující protiprávnost – v krajní nouzi. Jejich jednáním je odvracen závažnější následek. V době psaní tohoto textu nám není známý žádný judikát soudu ani odborný text, který by obdobnou situaci v České republice řešil – problémem totiž může být snad jen bezprostřednost jednání vedoucího k zabránění následku. V tomto případě je totiž působeno na teroristu, od kterého se mají získat informace, aby se ještě dalším jednáním zabránilo následku, který může nastat. Přesto se domnívám, že by se dané jednání jako krajní nouze mohlo posoudit. To nám vytváří paradox v tom, že současné právo by státu zakazovalo jednání s ohledem na zákaz mučení, které by soukromé osoby

491 Zákaz mučení a krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení je vyjádřen v čl. 7 odst. 2 usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod.

492 Zde je zákaz mučení upraven konkrétně v čl. 3 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, která se stala součástí českého právního řádu sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících.

mohly beztrestně učinit. A vzhledem k tomu, že stát nemá pouze negativní povinnost nezasahovat do lidských práv soukromých osob, ale také pozitivní povinnost zajistit, aby ani nikdo jiný do základních práv soukromých osob nezasahoval, je otázka, jestli by se stát sám nedopustil porušení zákazu mučení. Konkrétně tím, že jeho právní řád umožňuje, aby se někdo bez založení vlastní trestní odpovědnosti dopustil mučení jiné osoby.[493]

Pokud jde o případ se sestřelením letadla, tato otázka v kontextu České republiky řešena nebyla, ale Federální ústavní soud Německa se k obdobné otázce vyjadřoval. Jeho závěrem bylo, že rozhodnutí ministra vnitra o takovém řešení by zasahovalo do práva na důstojnost cestujících v letadle.[494] Soud zohlednil i argument, že všichni cestující patrně stejně zemřou při nárazu do budovy, i situaci, kdy by se sestřelením všichni cestující souhlasili. Oba dva argumenty ovšem odmítl – stejně tak by v tomto případě učinil Kant, protože závazek státu chránit své občany je nepodmíněný.[495] Udělení souhlasu by vliv nemělo s ohledem na to, že souhlas s vlastním zabitím není možné udělit, jak již bylo uvedeno v úvodních kapitolách. To stejné se týká i vzdání se vlastní svobody – v některých případech může být pro dítě lepší varianta, když je dáno někomu do otroctví – je mu zajištěna potrava a příbytek, ačkoliv něco takového by mu rodiče nemohli zajistit. Kantovská etika a stejně tak platné právo ovšem takové jednání vylučují.[496]

493 Judikatura mnoha ústavních soudů i Evropského soudu pro lidská práva dospěla k závěrům o horizontálním působení lidských práv. Podle nich se i jednotlivci, nikoliv pouze státy, musejí zdržet zásahů do lidských práv ostatních. V tomto případě by se tak dalo hovořit o tom, že by dané soukromé osoby měly povinnost zdržet se mučení, přestože platné právo jim svým nastavením okolností krajní nouze mučení v podstatě umožňuje. V tomto ohledu by tak bylo možné argumentovat, že je nastavení krajní nouze v tomto případě protiústavní, protože umožňuje bez trestu uniknout někomu, kdo se dopustil porušení absolutního lidského práva tím, že jiného mučil. Jakou povahu by tato povinnost měla mít, je ale již otazné. Rozhodně nelze mluvit o trestní odpovědnosti vzhledem k zásadě zákonnosti jako základní zásadě trestního práva. Podle ní je třeba, aby trestní odpovědnost byla založená předem na základě zákona. A posteriori dovozovat, že se někdo dopustil trestného činu, přestože jednal v rámci zákonem stanovené okolnosti vylučující protiprávnost, by bylo jednoznačným porušením této zásady. Stejně tak by se jednalo o zpětné působení práva (retroaktivitu).

494 RIPSTEIN, Arthur. *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy.* Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 221.

495 Tamtéž, s. 222.

496 Tamtéž, s. 193.

Je ovšem třeba na tomto místě podotknout, že argumentace závazkem státu chránit životy zde nic neřeší. Stát má povinnost chránit životy všech občanů. Nikoliv tedy pouze občanů, kteří se nacházejí v letadle, ovšem i občanů na místě, kam letadlo míří. I v budovách jsou lidé, které má stát povinnost chránit. Jedná se tak o porovnávání dvou následků – ztráty na životech lidí v budovách nebo ztráty na životech lidí v letadle.

Lidská důstojnost je tak dalším aspektem, který bychom na tomto místě měli zohlednit. Již na úvod je možné říci, že lidská důstojnost je nepochybně projevem kantovské etiky, protože konkrétní formu její ochrany právním řádem nejsme utilitarismem schopní vysvětlit. V této otázce máme již i vícero soudních rozhodnutí o povaze ochrany důstojnosti. Za všechny hovoří rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, které se týkalo posuzování reklamy v podobě oblečení dělníků romského etnika do žlutých reklamních triček „Měl jsem se líp učit!"[497] Nejvyšší správní soud přitom uvedl: „[…] *je třeba dospět k závěru, že pro posouzení snížení lidské důstojnosti jako hodnoty, kterou je třeba chránit, není nutné prokazovat postoj zúčastněných dělníků k nošení žlutých triček. I případná dobrovolnost kopáčů tedy v posuzované věci nebude hrát roli. Práva na zachování lidské důstojnosti, jako nezadatelného a nezcizitelného práva, se totiž nelze vzdát.*"[498] Odkázal se přitom na obdobnou otázku, kterou se zabýval německý správní soud, když konkrétně posuzoval házení liliputů do dálky na různých diskotékách.[499] Ačkoli akce probíhaly na dobrovolné bázi a liliputi byli za takové vystoupení finančně odměňováni, správní soud rozhodl o neudělení živnostenského oprávnění k této činnosti. Německý soud uvedl: „*pro slučitelnost či neslučitelnost s veřejnou morálkou přitom není rozhodné, že ji vystupující dělá dobrovolně či že ji nepokládá za ponižující. Lidská důstojnost je hodnotou, se kterou nelze volně disponovat, a jednotlivec se jí nemůže sám vzdát.*"

Jde tedy opět o ochranu jedince klidně i proti jeho vůli. Toto řešení není vysvětlitelné na základě utilitaristické etiky. Také je ale třeba uvést, že i soulad s kantovskou etikou je zde problematický. Dignitarismus je často ztotožňován s kantovskou etikou. Tak jednoduché to ale není. Pokud se bavíme o liliputech na diskotékách – otázkou je, zda je to ochrana lidské důstojnos-

497 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. října 2013, č. j. 1 As 46/2013-44.

498 Odstavec 80 rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 15. října 2013, č. j. 1 As 46/2013-44.

499 Jedná se o rozsudek Správního soudu v Neustadtu ze dne 21. 5. 1992, sp. zn. 7 L 1271/92.

ti v Kantově smyslu, nebo paternalismus, který je hrubě proti-kantovský. Tady nejde o to, zda se někdo vzdává své důstojnosti, ale o posouzení, co je nedůstojné. Liliputi u soudu tvrdili, že je to házení neponižuje, ale soudy jim odpovídaly, že jejich názor je nezajímá a že jim jde o důstojnost jakožto objektivní hodnotu. Jestliže o někom řekneme, že není způsobilý sám pro sebe posoudit, co je proti jeho důstojnosti, takže to za něj musí udělat soud, pak tím zpochybňujeme jeho morální autonomii. Zacházíme tedy s někým jako s pouhým objektem – nikoliv jako se subjektem. Je možné tvrdit, že nedůstojné pro liliputy nemusí být házení, ale spíše to, že se k nim současný právní řád spolu se svým objektivním pojetím práva na důstojnost chová jako k nesvéprávným.[500]

Tuto kapitolu bychom tak rádi uzavřeli konstatováním, že místem, kde se kantovská etika v právním řádu projevuje nejvíce, jsou osobnostní práva a lidská práva – zejména pak právo na důstojnost. Utilitarismus je schopen některé aspekty vysvětlit také – i lidská práva jsou zdůvodnitelná utilitarismem. Je to totiž efektivní a osvědčený způsob, jak zvyšovat *wellbeing* a tedy užitek lidí. Přesto pro mnoho konkrétních příkladů by na základě utilitarismu bylo zvoleno jiné řešení, než jaké volí platná právní úprava.

4.3
Závěr

Často se diskutuje o tom, jaký je vztah práva a morálky. Domníváme se, že vše výše uvedené ukazuje, že právo není nějaké minimum morálky – právo je zakotvení konkrétní morálky pro řešení individuálního problému. Morálka není nějaká velká masa, jejíž část právo zakotvuje. Morálka je mnohobarevná. Na jeden problém můžeme nahlížet z mnoha různých morálek a vždy budeme dostávat odlišné odpovědi. Toto není relativismus, není to mluvení ve stupních šedi. Je to pluralismus, je to odstín všech barev. Na scénáři tikající bomby se můžeme dívat perspektivou utilitarismu a toho, že když budeme mučit teroristu, je pravděpodobné, že zachráníme tisíce lidí, protože bez mučení nám terorista odpověď nedá. Anebo perspektivou kantovské etiky, že mučení je zkrátka špatné a nesmíme to udělat a tisíce lidí zemřou. Obě dvě alternativy jsou otázky morálky. Není to tak, že jedno rozhodnutí je *a priori* nemorální a druhé morální. Každý z nás inklinuje k jiné z těchto odpovědí podle svých hodnot. Právo je v podstatě

[500] Srov. SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit*. Praha: Ústav státu a práva, 2016, s. 239–240.

jenom provedení morálních voleb společnosti. Zkrátka nám říká – my jsme se demokraticky rozhodli, že můžeme postupovat těmito způsoby. A hlasováním (resp. formou demokratických voleb jsme si zvolili zástupce, kteří hlasovali za nás) jsme si zvolili, že nejlepší bude prostě nemučit. I když to bude stát lidské životy, nebudeme mučit, protože mučení je špatné – dokonce tak špatné, že trumfuje nad každým možným dobrem (např. i záchranou tisíců životů). Toto je morální volba. Jedna morálka se zakotvila do práva a tím získala právní závaznost.

Tato kapitola představila případy, kdy byla do platného práva zakotvena kantovská morálka a její principy. Je třeba si ovšem uvědomit, že posuzování, která morálka je v právu zakotvena, má deskriptivní charakter. Při rozhodování morálních dilemat obvykle neuvažujeme v intencích toho, jaký etický systém odpovídá našemu rozhodnutí. Do velké míry nás vedou naše intuice. Zhodnocení, jestli se jedná o konsekvencialistickou či deontologickou etiku, či třeba etiku ctností, není nic jiného než nálepka a popis z pozice nezúčastněné pozorující osoby. Slouží nám k tomu, abychom dokázali různá etická rozhodnutí snadněji popsat a uvědomit si vztahy mezi nimi podle principů, které jsou některým morálním volbám společné.

V právním řádu se neprojevuje jen jeden typ etiky, ale že v různých odvětvích se dominantně projevují jiné typy etických teorií. Většina právního řádu je vysvětlitelná z pozice více etických teorií. Případy, kde se odpovědi různých etických teorií liší, jsou spíše výjimkou než pravidlem. To jenom lépe ukazuje, že připuštění více různých morálek nevede k morálnímu skepticismu. Neznamená to, že je vše povoleno a že se pak u žádné otázky nedá učinit jednoznačný závěr. Spíše to ukazuje, že i více etických teorií může stát vedle sebe a navzájem se doplňovat a vytvářet takový právní řád, který generuje výsledky, jež jako společnost považujeme z pohledu na celý právní řád jako spravedlivé.